

RECERCA

56

**ETTY HILLESUM:
EXPERIMENTAR DÉU
COM LA PRÒPIA VIDA**

Lídia Roig

ETTY HILLESUM:

EXPERIMENTAR DÉU COM LA PRÒPIA VIDA

LÍDIA ROIG

Ens trobem davant l'itinerari espiritual d'una dona lliure de prejudicis doctrinals i ideològics en el marc europeu de la Segona Guerra Mundial, de la persecució nazi i conseqüent extermini (*Shoah*) dels jueus. El seu testimoni de compromís i solidaritat amb el seu poble és una invitació, una crida a experimentar Déu o un quelcom que la depassa, que no sap ben bé com definir, i que descobrirà «amagat» en el cor de les situacions quotidianes de tots els temps, en el cor de les situacions –si es vol–, més punyents o colpidores de la vida.

Déu per a Etty passa de ser aquest quelcom universal, transcendent a assumir la temporalitat, la nostra, perquè viu en la figura humana. Des d'aquesta perspectiva no li pot demanar responsabilitats del mal i, tot el contrari, ella dirà que cal ajudar-lo, cal viure amb Ell la complicitat del sofriment, i deixar-se habitar pels altres, per la vida, per tots els camps de concentració, per esdevenir bàlsam o pa repartit. Aquesta suggerent manera de viure a partir de Déu , és el fil conductor que ens descobreix tot el procés espiritual d'aquesta jove.

A través d'aquest fil, Etty porta el joc de la cristificació fins a l'extrem, malgrat no definir-se en cap confessió religiosa. L'abraçada externa de Déu, que anirà interioritzant l'acompanyarà fins a la mort i el pas per la vida esdevindrà per aquest motiu, Vida. Això és, per ella, integrar sofriment, felicitat i bellesa. Acontentar-se en «ser», com diu reiterades vegades, tot apel·lant també la senzillesa. I en aquest «ser», la confiança plena, l'abandó que assaboreix a partir d'aquells lliris del camp, bellament expressats a l'Evangeli de Mateu, talment com una Benaurança.

Esriptura i introspecció

El testimoni d'Etty, tanmateix, ajuda, acompanya, consola, els Auschwitz personals. Gaarland, editor del *Diari* a Holanda, ja el 1981, deia en el pròleg, que, a més de descriure's ella mateixa, descriu les possibilitats humanes de qualsevol persona en qualsevol moment. La seva autoanàlisi adquireix, doncs, un caràcter universal; pot ser un camí en les hores inevitables de la nostra vida. (1) Per altra part, l'escriptura, la seva preocupació per comunicar la pròpia experiència i la història en el present, i en el futur per preservar-lo, és a dir per aprendre dels errors, no deixa de tenir en el fons, un punt de denúncia; testimoni de la barbàrie nazi, ella vol ser i se sent el «cor pensant dels barracons», especialment a partir de les cartes, escrites des de Westerbork –camp de classificació, previ a Auschwitz-, i esdevé realment bàlsam tonificant per a tots els que l'envolten:

No hi ha cap poeta en mi, solament una petita part de Déu que podria convertir-me en poeta. En un camp de treball hi hauria d'haver un poeta que hi visqués la vida i que, com a poeta pogués cantar sobre això (...) «Deixa'm ser el cor pensant d'aquest barracot». Vull ser-ho de nou. M'agradaria ser el cor pensant d'un camp de treball sencer. (p.193) (2)

L'escriptura d'Etty passa per un moment terapèutic inicial, un procés de reconstrucció personal, acompanyada pel seu mestre i amant, Julius Spier, psicòleg berlinès, deixeble de Jung, que posarà ordre en el caos interior d'aquesta jove plena de sentiments contradictoris que evidencien un caràcter bipolar i bulímic. Etty (Esther) Hillesum va néixer a Middelburg (Holanda, 1914) i procedia d'una família jueva no practicant, com Spier. El seu pare era professor de llengües clàssiques i la mare, russa emigrant, ja havia fugit del seu país a causa de la persecució dels jueus. De la mare heretà tot el temperament rus, la predilecció per la literatura, especialment per Dostoievski i la novel·la *L'idiota*. Tenia dos germans: Jaap, metge i poeta, i Mischa, pianista. La relació amb Jaap es distancià arran de l'evolució espiritual d'Etty. També la relació amb els pares fou difícil i mancada d'afectivitat, com afirma al *Diari*. Etty estudià Dret i Filologia (estudis d'eslau i literatura russa) i hebreu.

Fou una estudiant mediocre i formà part d'un grup sionista durant l'adolescència, així com d'un grup d'esquerres antifeixistes. (3) Aviat independitzada de la família, que vivia a Deventer, Etty se n'anà a Amsterdam. Lliurada totalment a una vida possessiva i sexualment desenfrenada, conegué i visqué amb un home molt més gran que ella de qui quedà embarassada i avortà. Al *Diari* Etty evoca unes corprenedores notes sobre aquesta maternitat frustrada, que en el fons preconitza el seu futur incert. (4) En aquest context, Spier esdevé l'acompanyant espiritual, el mistagog que la introdueix al Misteri, a Déu, a l'essencial humà, a través de lectures espirituals cristianes (el *Kempis*, *Les confessions*, de St. Agustí, entre d'altres) i fonamentalment

la Bíblia (els Salms, 1Co 13, l'Evangeli de Mateu), així com altres clàssics literaris, com Dostoievski o Rilke: *Cartes a un jove poeta; Acerca de Dios* i la correspondència d'aquest poeta i escriptor. També la inicià a la lectura i el pensament de Jung. Fou Spier qui li indicà l'exercici de l'escriptura com a teràpia d'autoanàlisi, un treball d'introspecció que fructificaria en el *Diari*, col.lecció de quaderns escrits en el temps breu d'un any (1941-1942). Cap vida no és lineal i aquests textos, tampoc no marquen un clara evolució cronològica, però hi podem dilucidar un procés extern: des d'un plaer purament estètic, d'exercici literari, a un plaer testimonial, i un procés intern: des d'una voracitat i egocentrisme recalcitrants que reconeix i consciència, a la lectura del rostre dels altres, la introspecció dels altres; interioritat d'un proïsme que arriba a encarnar en ella mateixa, per això escriu sovint que li caldrà portar, suportar, assumir tots els problemes, situacions, dificultats del moment que viu, de la història que li ha tocat, de les persones que pateixen:

He de tirar per la borda una gran quantitat de peresa i, sobretot, d'inhibició i inseguretat, per a poder trobar-me a mi mateixa. I a partir de mi, trobar els altres, diu l'agost de 1941 (p.32).

I un any després:

Aleshores, de sobte, em van llançar vers el sofriment humà (...) i vaig viure el següent: de les cares de la gent, de milers de gestos, de petites expressions i històries personals, vaig començar a interpretar aquesta època – molt més que aquesta època. Com que havia après a llegir dintre de mi mateixa, vaig descobrir que podia llegir també en els altres (setembre 1942, p.175).

Des d'aquesta lectura pot estimar i fer-se u amb tot i amb tothom:

Tots els paisatges estan presents en mi. Hi ha lloc per a tot. La terra està en mi i també el cel està en mi. (...) ja no visc més l'infern en mi –ja l'he viscut abans durant tota una vida- però puc viure molt intensament l'infern dels altres. Ha de ser així, sinó em tornaria autocomplaent. (octubre 1942, p.196).

Aquest procés terapèutic de l'escriptura converteix la creació literària en pregària, en diàleg amb Déu i a Etty, en «instrument», canal per a consolar, per a comunicar:

En mi hi ha una intranquil·litat estranya i diabòlica, que podria ser productiva si sabés fer-ne alguna cosa amb ella. Una intranquil·litat «creativa». No és la intranquil·litat del cos: ni tan sols una dotzena d'apassionades nits d'amor podrien posar-hi punt final. És gairebé una intranquil·litat «sagrada». Déu, agafa'm amb la teva gran mà i converteix-me en el teu instrument, deixa'm que escrigui (juliol 1941, p.29)

Aquesta passió per escriure, per condensar tot el seu pensament en una obra –ella encara pensa que ho farà al final de la guerra-, és el leit-motiv que acompanya tot el *Diari: Jo registro cada gest, cada paraula, cada expressió de les seves cares amb una professionalitat quasi freda i objectiva. Tinc el talent d'una artista i crec que, més endavant, quan consideri necessari explicar-ho tot, també tindrè el talent suficient per fer-ho* (juliol 1942, p.132)

De l'eros a l'àngape

La relació amb Spier passa d'una atracció eròtica mútua a una relació amorosa «celibatària» madura, una relació que connecta amb aquella innocència perduda, però no ingènua: *Ambdós hem deixat enrere una vida realment salvatge, ell amb les dones i jo amb els homes. (...) Ambdós hem deixat enrere una vida salvatge i desenfrenada i encara som capaços de ser de nou tímids* (juliol, 1942, p.125). De l'amor per un home passa a l'amor a l'Altre, als altres. L'Eros es transforma en Àgape, és a dir, en obertura al sofriment col·lectiu: *Sofrint aprenc a acceptar que he de compartir tot el meu amor amb tota la creació, amb tot el cosmos* (juny 1942, p. 109). Un peculiar sentit de feminitat o feminisme marca aquest nou sentiment de la jove en el conflicte que planteja entre casar-se o no, lligar-se a un home sol, per sempre o no, que ella resoldrà en l'amor a la humanitat i la solidaritat amb tot el sofriment del seu temps i que li ha tocat de viure, encara que caldria contextualitzar i confrontar aquest feminisme amb la societat europea d'aquell moment:

Sempre dependràs finalment de tu mateixa. No hi ha una altra opció. La resta és ficció. Però cal reconèixer-ho una i altra vegada. Sobretot com a dona. Al cap i a la fi en tu sempre existeix aquest afany de perdre't en l'altre, en l'anomenat únic (home). Però això també és ficció, encara que bella. No existeixen dues vides paral.leles. Almenys, no per a mi. Només en alguns moments. Però, aquests moments aïllats justifiquen estar aparellats tota una vida? Aquests pocs moments, poden mantenir tota una vida en comú? A pesar d'això noto un intens sentiment(...)

El meu cor batega desbocat, però mai només per a una persona. Per a tots els éssers humans (octubre 1941, p.53)

Per a Etty, a més, l'amor està directament relacionat amb la llibertat; estimar vol dir deixar lliure l'estimat.

Tanmateix, és probable que un dels referents que anima aquest sentit de l'amor és Rilke, un dels noms més citats al Diari, al costat del d'Spier (anomenat S.). Per a Etty, aquest escriptor, poeta, és qui ha sabut comprendre i expressar millor l'amor de veritat i d'una manera nova, una amor més enllà de la simple complementarietat dels sexes, una relació de persona a persona, lluny de les convencions d'allò exclusivament femení o masculí: amor que consisteix en què dues soledats es defensin mútuament, es delimitin i es lliurin homenatge, dirà Rilke.(5)

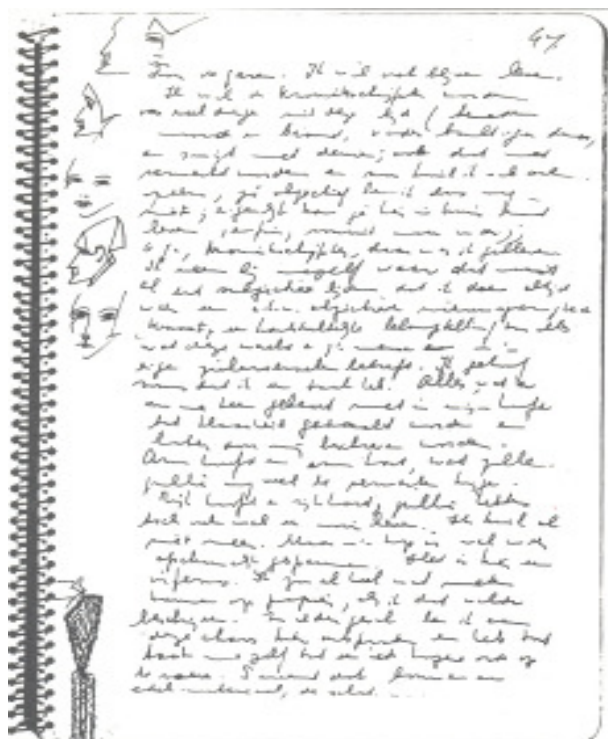
Etty expressa amb el seu propi llenguatge que es tracta no només de salvaguardar la llibertat de l'estimat sinó d'acollir l'altre en el meu espai interior i deixar-lo créixer; disposar en nosaltres un lloc on ell pugui desenvolupar i desplegar les seves pròpies virtualitats.

Sí, viure amb l'altre, encara que no el veiem durant anys. (6) Com apunta Lebeau, Etty es deixa afectar per aquesta idea rilkeana de l'univers interior, que encapçala dues notes del seu Diari: «A través de tot el que existeix s'estén l'únic espai autèntic: l'espai interior al món». Em sembla que aquestes són les paraules més belles que conec, sens dubte, perquè a través de la seva harmonia i perfecció expressen el que estic vivint cada vegada amb més força. Continuo llegint precisament alguns poemes de Rilke. No cal afegir-hi ni una sola paraula (7). Etty formula la idea de perdre's en un espai, el centre del qual està amagat en el més profund d'ella mateixa i això és el que comparteix amb Spier i el que vol ajudar a donar a llum en tota la humanitat. Per aquest motiu, afirma taxativament que «no es casarà mai», perquè –diu Etty–: No vull fragmentar un gran Desig en una multitud de petites satisfaccions (...) serà precís seguir conservant aquest gran Desig intacte i extreure'n la força per a un amor obert a tots. (8)

Encontre amb Déu

Tanmateix, Etty com Spier foren essencialment uns buscadors de Déu. En aquest sentit, el camí de l'un enllaça amb el de l'altre i en cadascun, aquest *univers interior* que els permet ser i que perviu encara en ella –Spier mor abans de ser deportat–, més enllà de la mateixa relació i de la mort, entesa com quelcom que mai no els separarà: *Tu ja no pateixes, tu, tan vulnerable. Jo, contràriament, he de suportar aquest fred i aquest filferro espinós, i tu continues vivint dins meu. Allò immortal de tu segueix vivint en mi* (setembre 1942, p. 183). Més significativa encara és la consideració d'Spier com a mediador de la seva experiència amb Déu: *M'has ensenyat a pronunciar espontàniament el nom de Déu. Tu vares ser el mediador entre Déu i jo, i ara, mediador meu, te n'has anat i el meu camí continua directament cap a Déu* (setembre 1942, p. 165). En un altre moment dirà que, a partir d'ara, serà ella la mediadora per portar un bocí de Déu a la humanitat.

Etty fou essencialment una buscadora de Déu però, quin concepte tenia de Déu?; en quin Déu creia?; quina experiència en va fer? Podem intuir Déu, com una Presència, en els seus escrits, en el seu pensament i en la pregària, en el seu cor.

Talment una Presència entesa com a gènesi de les disposicions religioses dels éssers humans, sigui quina sigui la cultura o religió d'origen, denominades «arquetips» (9), i des d'aquestes disposicions religioses, Déu és difícil d'encaixar en conceptes teològics o filosòfics. Però Etty tampoc no es fabrica un Déu a la carta, encara que no sigui mediatitzat per cap institució religiosa. No és explícita en aquest sentit, tot i que, com sabem, es va nodrir de lectures espirituals cristianes i tenia un cert ideal monàstic. Etty pensa, prega amb

Déu encarnat en l'interior de la persona, en la vida mateixa. Déu és Presència que batega en el cor dels éssers humans. Etty respira aquesta Presència i és respirada per la Presència. Mitjançant l'escriptura ens apropa a aquesta experiència de Déu que, al principi plana damunt el caos de la seva vida -en determinades ocasions esmenta l'abraçada externa d'aquest Déu-, per finalment ocupar aquell espai interior, el cor de la pregària que la fa sentir u amb tot i amb tothom. Lliure de dogmes i creences, Etty va desvetllant, sense saber-ho, sense ser-ne conscient, aquest rostre de Déu, de condició humana, a qui, curiosament, cal ajudar, idea que sovinteja en les notes, especialment a partir de 1942, i que remet a la kènosi o vulnerabilitat de qui es retira després de crear el món com el gran acte d'humilitat, que explica la doctrina jueva del *simsum* (10), i que probablement Etty coneixia a través de la seva tradició.

En certa mesura, s'anticipa també al que anys més tard rebria el nom de Teologia després d'Auschwitz, que qüestionava l'absència o presència de Déu enmig d'aquell genocidi; per això, ella rastreja Déu com aquell que, en principi, sembla desaparèixer d'aquella barbàrie dels camps de concentració: (...) *el dia es fa en mil bocins, la gran planura ha desaparegut i Déu també.* (juliol 1941, p. 29). Però, Déu era viu, potser es preguntava? Potser encara ens ho preguntem, avui? Potser encara ens ho preguntem quan caiem en els nostres abismes personals? És una sensació de buit, de silenci, que ella supera quan entén que a Déu cal ajudar-lo, cosa que resulta paradoxal, certament. Sí, cal ajudar a Déu, perquè és ell mateix qui està suportant la barbàrie, des de la seva condició humana. Per a Etty, ajudar a Déu significa portar-lo en ella mateixa, experimentar Déu com la pròpia vida, com el que assumeix la nostra temporalitat; Déu, si de cas, amagat en la figura humana, però no pas absent:

(...) Aquesta nit m'ha passat quelcom per primera vegada: estava desvetllada, amb els ulls ardents en l'obscuritat i veia imatges del sofriment humà. Déu, et prometo una cosa: no faré que les meves preocupacions pel futur pesin com un llast en el dia d'avui (...) Cada dia és en si mateix suficient. T'ajudaré, Déu, perquè no m'abandonis, però no puc garantir-te res anticipadament. Només una cosa és per a mi cada cop més evident: que tu no pots ajudar-nos, que hem d'ajudar-te i així ens ajudarem nosaltres. És l'únic que importa en aquests temps, Déu: salvar un fragment de tu en nosaltres. Tal vegada així puguem fer quelcom per ressuscitar-te en les cors desolats de la gent. Sí, Senyor meu, sembla ser que tu tampoc no pots canviar molt les circumstàncies; al cap i a la fi pertanyen a aquesta vida. No t'exigeixo responsabilitats, tu ens en podràs exigir més endavant. Amb cada batec del cor tinc més clar que tu no ens pots ajudar, sinó que hem d'ajudar-te nosaltres i hem de defensar fins al final el lloc que ocupes en el nostre interior (juliol 1942, pp. 142-143).

Una manera de pregar

El *Diari* evoluciona d'un monòleg introspectiu a un diàleg amb Déu, i Déu es va mostrant a través d'aquesta pregària interior, fruit també d'un entrenament ascètic indicat pel seu mestre Spier, que consistia en uns exercicis de gimnàstica i de respiració que feia al lavabo, com si fos la cel.la del monjo. Prendre consciència del cos i escolta de si mateixa per sortir-ne descentradament són els trets d'una pràctica que pot semblar molt propera a les tècniques orientals, i que potser Spier coneixia a través de Jung:

M'estic asseguda, cansada en el meu racó silenciós, com un Buda a la gatzoneta, i somric al dedins meu, interiorment, se sobreentén (juliol 1942, p.125).

La pregària s'interioritza, des d'una manera de parlar, de petició: «Déu, protegeix-me i dóna'm forces que la lluita serà dura» (març 1941, p.14) a un projecte de vida que prové d'una manera determinada de copsar, d'adreçar-se a Déu silenciosament cap endins:

Dintre meu hi ha un pou molt profund. I a dins hi ha Déu. A vegades se'm fa accessible, però sovint hi ha pedres i runes que embussen aquest pou. Aleshores Déu està sepultat. Cal fer-lo sortir a la llum.

M'imagino que hi ha gent que prega amb els ulls cap enlaire. Aquests busquen Déu fora de si mateixos. També hi ha d'altres persones amb el cap cot i amagat profundament entre les seves mans; crec que aquests busquen Déu dintre de si mateixos (agost 1941, p. 41).

Agenollar-se, per «la noia que no sabia agenollar-se», serà l'altre gest determinant, a pesar de ser una exteriorització poc jueva. Ella mateixa diu: *És un gest que nosaltres, els jueus, no ens hem transmès de generació en generació* (octubre 1942, p.197). De fet, la invitació de Jesús és «aixeca't i camina», i el jueu de l'Antic Testament sempre està en camí, en èxode, camina amb Déu. Tradicionalment, el jueu no s'agenolla si no és per la festa, encara actual, del Yom Kipur, del gran perdó, en què el rabí sacerdot ho fa al tabernacle quan pronuncia el nom de Déu, recordant l'episodi de Jacob. Sentir-se tocada pel nom, per la inefabilitat de Déu, com el rabí, és per a Etty la causa espontània d'aquesta acció:

Ahir a la nit, poc abans d'anar-me'n al llit em vaig agenollar de sobte, enmig d'aquesta gran habitació entre les cadires d'acer, sobre la catifa clara. Molt espontàniament. Quelcom més fort que jo em forçava a vinclar-me fins a terra. I em vaig dir: ja fa algun temps que practico agenollant-me. M'averkonyia encara aquests tipus de gestos, iguals al més íntim dels gestos de l'amor, sobre els quals tampoc no es pot parlar si no ets un poeta (desembre 1941, p. 71).

I d'agenollar-se físicament a agenollar-se al racó més profund de l'interior i a *romandre-hi fins a assolir el cel clar sobre si mateix i que no hi hagi res més que això* (setembre 1942, p.186). I des d'aquesta mirada profunda a si mateixa, prosternar-se amb una actitud de total confiança i abandó:

*A voltes he d'agenollar-me, sense motiu, fins i tot en una nit freda d'hivern i **escoltar la meva veu interior**. Deixar-me portar, no per allò que ve de fora, sinó pel que puja de dintre meu* (desembre 1941, p. 77).

I de la meditació a la contemplació (*cum templum*), en què descobreix que la pròpia interioritat està habitada per Déu i tots els altres éssers, Etty va desenvolupant un tipus de pregària contínua: en la cel.la (lloc físic, el cor), en el món i especialment enmig dels sofrents, del camp d'extermini:

Hem de pregar cada minut, no només aquesta nit. És com si quelcom en mi s'hagués connectat a una oració contínua. Aquest quelcom prega en mi fins i tot quan ric o faig broma. M'habita una immensa confiança! (11)

«Viure a partir de Déu» és aquest fil que perfila la vida d'aquesta noia, amb Déu i des de Déu: *el més profund i ric en mi, el meu repòs, l'anomeno «Déu»* (setembre 1942, p.117). Etty, com alguns místics i místiques d'altres temps, transcendeix la dualitat (jo-Tu), s'apropa a la Font, i com la gota d'aigua a l'oceà, la seva ànima ja no es distingeix de l'Estimat (Setena Morada de Sta Teresa), o com diria Mestre Eckhart, deixa que Déu sigui Déu en ella:

*La meva vida és en realitat **escoltar-me a mi mateixa** (12) contínuament, escoltar als altres i a Déu. I quan dic que jo **m'escolto** aleshores és Déu qui **escolta** en mi. El més essencial i el més profund de mi, escoltant el més essencial i el més profund en l'altre. De Déu a Déu* (setembre 1942, pp.169-170) (13).

És la percepció de Déu des de la mateixa interioritat humana, afirma Lebeau (14), que Etty present alhora en cada ésser humà com una disposició a viure-ho. Aquest esdevé el seu projecte:

No és suficient predicar sobre tu, Déu meu, cal trobar-te primer en el cor dels altres. Cal alliberar en els altres el camí cap a tu, Senyor, i per això cal conèixer bé l'esperit humà. Cal ser un psicòleg qualificat. (...) Amb cada persona que es dirigeix a mi, començo un prudent camí de recerca. Els mitjans amb què puc obrir als altres un camí cap a tu són encara molt rudimentaris. (...) A vegades les persones semblen cases amb les portes obertes. (...) Cada casa està organitzada de manera diferent, però són semblants. Cada casa hauria de convertir-se en una vivenda dedicada a tu, Déu meu. Et prometo que buscaré vivenda i refugi per a tu a tantes cases com sigui possible, Senyor (setembre 1942, p. 170).

Etty s'endinsa cada cop més profundament en el diàleg amb Déu, aquest Déu interior amb què ella conscientment o inconscientment es va identificant, que té el rostre i la figura del Crist que mai no anomena, però que podem intuir en un fragment que, com en la pregària de Getsemaní, Etty acaba assumint el calze amarg:

M'he aixecat molt d'hora i m'he agenollat davant la finestra. L'arbre estava allí, silenciós en el matí gris i immòbil. I he pregat: Déu, dóna'm la mateixa pau gran i poderosa per al meu interior que tu tens en la teva pròpia naturalesa. Si vols que sofreixi, dóna'm aleshores el profund sofriment que ho abasta tot, però estalvia'm les mil preocupacions punyents que minven una persona fins a deixar-la en no res. Dóna'm pau i confiança. (...) Sóc un ésser dins de la humanitat, Déu meu (...) Vull estar enmig de la gent i les seves pors (...) No he de voler les coses, he de deixar que passin, i ara no sóc capaç d'aconseguir-ho. No sóc jo qui ho vol: faci's la teva voluntat (octubre 1942, pp. 191-192).

Sofriment personal i col·lectiu. Solidaritat des de la interioritat.

Entre 1942-43 Etty es va fent més capaç d'acollir el sofriment, a mesura que es va agreujant la situació dels jueus holandesos amb tot tipus de prohibicions imposades per l'ocupació nazi, que va reflectint al *Diari*, però molt especialment a les cartes als amics enviades des del camp de Westerbork, on Etty ingressà el 1942, com a infermera i assistent social. El moment històric potser tampoc no abonava grans gestes heroïques, tot i que, com sabem per aquest epistolari, Etty sempre féu costat a les persones i situacions dels barracons. L'escriptura, com deia més amunt, és en darrer terme, aquest vehicle de denúncia:

Quan per les nits jeia allí, tombada en el meu catre de campanya, entre dones i noies que roncaven suaument, que somiaven en veu alta i ploraven en silenci i donaven voltes, dones que afirmaven sovint: «No volem pensar», «No volem sentir res, sinó ens tornariem boges». Aleshores jo sentia una tendresa infinita. Estava desperta i deixava passar per la meua ment els esdeveniments (...) i pensava: «Deixa'm ser el cor pensant d'aquest barracó». Vull ser-ho novament. M'agradaria ser el cor pensant d'un camp de treball sencer (octubre 1942, p. 193).

Tot i que va tenir moltes ocasions d'eludir el camp de concentració, a causa de la seva salut fràgil i perquè era membre del Consell jueu a Westerbork, Etty va prendre consciència d'aquell destí per compartir-lo, i no pas per evitar-lo:

*Cal aprendre a suportar un **destí comú** i eliminar tots els desitjos puerils personals. A cadascú li agradaria salvar-se a si mateix, tot i que hauria de saber que si no hi va un hi anirà un altre al seu lloc. Al cap i a la fi, és el mateix que hi vagi jo o una altra persona. Ara s'ha convertit en un **destí comú**, cal admetre-ho. (...) I aquesta part de **destí comú** que pugui suportar, me'l penjo com un farcellet a l'espatlla ben fort, com si formés part de mi (juliol 1942, p.137).*

Etty només demanava a Déu que la posés bé per poder estar enmig del camp de concentració, de tots els camps de concentració, i, gairebé al final del *Diari*, explicita que no vol estar «segura» -no vol *aquests papers pels quals es barallen els jueus entre ells fins a la mort*-, sinó present en tots els fronts i *crear una mica de fraternitat entre els anomenats enemics i comprendre què està passant* (octubre 1942, p.191)

Però, com entén Etty el sofriment? El sofriment humà –diu–, només té sentit en tant que serveix per a l’evolució humana:

Si tot aquest sofriment no comporta ampliar l’horitzó, si, a més de treure’s de sobre els assumptes més insignificants i secundaris, això no portés en si una humanitat més profunda, llavors tot hauria estat en va (juliol 1942, p.155).

Des d’aquesta perspectiva, el sofriment tampoc no és resignació ni resistència i encara menys masoquisme, sinó rendició, és a dir, un sí a la vida tal com és, que implica adaptabilitat, confiança, acceptació, solidaritat, i, al capdavall, l’amor en majúscules:

També del sofriment es poden treure forces. (...) Avui només hi ha dues possibilitats: o bé un pensa, sense consideració de cap mena, només en si mateix i en la seva supervivència, o bé ha de renunciar a tots els desitjos personals i lliurar-se al destí. Per a mi aquesta rendició no significa resignació o abdicació, sinó un intent d’ajudar amb totes les meves forces allí on Déu em situï casualment, i no pensar només en la pròpia tristesa i en la pròpia pèrdua (juliol 1942, p. 131).

Etty desenvolupa un sentit del sofriment que cal transcendir. Podríem dir que es tracta de viure el sofriment com la pròpia vida, més enllà de la realitat de l’experiència del dolor, des de la compassió, gràcia i do que experimenta gairebé al final de la seva vida, en què la seva existència ja no és autocomplaent:

Cal encarregar-se de tot el sofriment i de totes les dificultats que l’acompanyen i suportar-lo. Durant aquest procés creix la força per poder suportar encara més. Però la idea del

sofriment (que no és un veritable sofriment, ja que el sofriment en si és fructífer i pot convertir la vida en quelcom valuós), aquesta s'ha d'abandonar. Si s'abandonen aquestes idees, en què la vida es troba empresonada, aleshores s'allibera la veritable vida i les forces interiors i es tenen forces per suportar el veritable sofriment de la pròpia vida i el de la humanitat (setembre 1942, pp. 187-188).

Etty descobreix la realitat de «ser» per a poder «fer», a través de l'Evangeli de Mateu, en concret del capítol 6; per això afirma que cal *ser de nou senzill i sense paraules com el gra que creix o la pluja que cau. Només cal ser* (juliol 1942, p. 135). I «ser», certament, implica confiar, abandonar-se, com els lliris del camp, a Déu: *M'agradaria viure com les liles del camp. Si es pogués comprendre correctament aquest temps, podríem aprendre a viure com una lila del camp* (setembre 1942, p.174). I encara, el mateix setembre de 1942:

Cada dia en té prou amb les pròpies calamitats (...) no ens hem de deixar afectar per les petites temences i preocupacions que no són sinó un senyal de desconfiança envers Déu. (...) Aquesta és, en realitat, la nostra única tasca moral: explotar en nosaltres mateixos grans espais de tranquil·litat, cada vegada més tranquil·litat perquè es pugui irradiar als altres. I quanta més tranquil·litat experimenti la gent, més tranquil·litat hi haurà en aquest món exaltat (p. 185).

La creació de l'ésser humà a imatge i semblança desplega el sentit d'estimar només per aquest motiu, i això l'obre al sofriment i la solidaritat extremes: *Oh, Déu, a penes es pot acceptar i comprendre el mal que es causen entre si aquests éssers a la teva imatge i semblança en aquests temps convulsos* (maig 1942, p.94). I també, d'estimar el proïsme com a un mateix, sentit, que marca una clara influència paulina (1Co 13):

Sempre pensant primer en mi mateixa. És el meu valuós temps, que, al cap i a la fi només utilitzo per introduir més saviesa escrita en el cap, de si ja confús. «Si no tinc amor, no tinc

res». Un munt de teories que et proporcionen un agradable sentiment de noblesa però, a la pràctica, t'acovardeixes davant el més petit acte d'amor (novembre 1941, p.64).

I encara que regalés totes les meves possessions als pobres ... però no estimés, de res no em serviria (setembre 1942, p. 183) (15).

Experimentar Déu com la seva vida o viure a partir de Déu, cohesiona tota l'existència d'Etty Hillesum, és el moll de l'os d'aquest amor a si mateixa com als altres que sorgeix d'una manera de pregar, que és actitud contemplativa d'implicació amb tot, de prostració davant la persona i tot el seu sofriment. Tanmateix, és en aquest mateix cor, matriu humana, que fa estada la Divinitat sofrent que «cal ajudar», donar a llum: *Estimo tant al proïsme, perquè estimo en cada persona una mica de tu, Déu. Et busco per tot arreu en els éssers humans, i sovint trobo un bocí de tu. Intento eixir-te dels cors dels altres* (setembre 1942, p. 163).

És també evident la petjada de l'Evangeli de Mateu, ho veiem en la metàfora dels liris, i especialment, el context del Sermó de la muntanya, que amplia l'amor als enemics, aspecte que compartia amb Spier, del qual havia anotat al *Diari*: *«aquesta és una època per prendre la paraula: estimeu els vostres enemics». I si ho diem, haurem de creure que quelcom així és possible* (juliol 1942, p. 157). En aquest sentit, estimar els enemics és la peça clau que apunta cap a la comunió que ella desitja amb tota la humanitat, ara i en el futur: *I al mateix temps hem de ser conscients que compartim aquest hivern amb tota la humanitat, també amb aquells a qui anomenem enemics. Espero que aleshores sentim com estem connectats en una gran unitat i com pertanyem als diversos fronts dispersos per tot el món* (setembre 1942, p. 179). En defensa d'aquesta connexió, lliure de l'odi que només engendra odi, de la barbàrie que només engendra barbàrie, diu Etty unes línies abans: *no veig altra sortida que aquella en què cadascun de nosaltres es replegui en si mateix i extirpi i destrueixi dins seu tot allò que condueix a la convicció d'haver de destruir els altres. Hem d'estar convençuts que cada guspira d'odi que nosaltres afegim al món el fa més inhòspit del que ja és* (setembre 1942, p. 178).

Per a Etty la solidaritat és interioritat. Per això és viscuda des d'una profunda experiència de Déu que sap encarnat en cada rostre sofrent. El seu compromís és fruit de tot un aprenentatge introspectiu que flueix essencialment d'una intimitat que és la que cal desvetllar en cada ésser humà per a experimentar la unitat amb aquest Déu més enllà i més ençà de tot: *Els camins reals d'unió, de persona a persona, existeixen en aquest món salvatge desordenat, només interiorment. (...) Només en l'interior és encara possible un contacte ininterromput i una pervivència conjunta (...)* (juliol 1942, p. 140).

La solidaritat es concreta en aquesta voluntat d'irradiar el millor de si mateixa, que expressa en la bella frase, que tanca el *Diari*: *Una voldria ser un bàlsam vessat sobre tantes ferides*. Intuïm altre cop aquella identificació amb el Crist, el calze vessat també per totes les ferides humanes, així com el pa repartit: *He partit el meu cos com el pa i l'he repartit entre els homes* (octubre 1942, p. 199) (16). *Ser bàlsam* es concreta encara en altres imatges: *Portar fruites i flors a cada tros de terra on un va. No seria aquesta una meravellosa fita?* (octubre 1942, p. 189); (...) *tant de bo pogués caminar per allí per a donar un glop d'aigua a algunes persones, les més necessitades, les que estan a mils amuntegades* (octubre 1942, p. 195).

«La vida és bella»

La certesa de creure en Déu «a pesar de tot» passa per la mirada transformada i transformadora d'aquesta jove a través de la vivència del dolor i l'alegria, la integració de sofriment, felicitat i bellesa, paradoxa difícil d'entendre des de la raó humana:

El llessamí s'aboca des de la teulada fangosa i obscura del garatge. Apareix enmig de la foscor grisosa, intacte i resplendent. No entenc res del llessamí. Tampoc no és necessari entendre'l. Fins i tot en aquest segle XX encara es pot creure en miracles. I jo crec en Déu també quan dintre de poc a Polònia m'hagin devorat els polls (juliol 1942, p.114).

Estic amb els famolencs, amb els maltractats i moribunds, cada dia estic allí, però també estic aquí amb el llessamí i el

tros de cel davant la meva finestra, en una sola vida hi ha espai per a tot. Per a creure en Déu i per a una ruïna miserable.
(...)

*Ho sé tot i ho puc suportar tot i cada vegada sóc més capaç de suportar-ho. Al mateix temps, tinc la seguretat de creure que **la vida és bella i plena de sentit**. A pesar de tot (juliol 1942, pp. 115 i 116).*

*A pesar de tot, sempre arribo a la mateixa conclusió: **la vida és bella**. I crec en Déu. Vull estar enmig de tot allò que la gent anomena «atrocitats» i encara dir: **la vida és bella** (octubre 1942, p.195).*

Assaborir, integrar alhora ombra i llum, desgràcia i felicitat, pau i lluita, permet llegir, interpretar la vida d'una altra manera, des d'una finor espiritual que transcendeix la realitat brutal i la bellesa de la creació com dues cares de la mateixa moneda. Això és la «Perfecta alegria» o la «Contemplació per amor», que només entén el místic, bojament arrabassat per una comprensió del món i de la vida diferents. És des d'aquests estats que Etty se situa davant d'una manera nova de copsar la història, d'encarar el present, i el poc temps de vida que li queda, en el seu cas, des d'una altra realitat que ve donada, que és pura gràcia i que alhora neix d'una vivència extrema.

Des d'aquesta perspectiva, els desastres, les situacions caòtiques psicològiques, físiques, existencials, històriques, religioses, personals i col·lectives que especialment han viscut els místics de tots els temps –i Etty també ho era de mística-, obren a l'essencial, porten al cor d'una existència que és «més» del que la lògica humana ens mostra.

Notes

- (1) GAARLAND, J.C. editor: «Etty Hillesum». *Diario de Etty Hillesum. Una vida conmocionada*. Ed. Antrhopos, Barcelona, 2007, p.IX.
- (2) Les pàgines de les cites corresponen a l'edició del *Diario de Etty Hillesum. Una vida conmocionada*. Pel que fa a la traducció al català he intentat mantenir la literalitat respecte de l'original castellà.
- (3) Una amiga explica el caràcter desconcertant d'Etty en aquell ambient universitari: *Etty era una persona que ho donava tot i ho agafava tot. D'acord amb això, semblava un tipus de dona com Lou Salomé, per qui l'amistat i el contacte corporal es donaven plegats. Això, és clar, no era quelcom evident en aquella època. És cert que, en l'àmbit de les joves emancipades «d'esquerres», que era el nostre, pràcticament totes teníem una relació.* (Paul LEBEAU: *Etty Hillesum. Un itinerario espiritual*. Ed. Sal Terrae, Santander, 2000, p. 23). (Lou Andreas-Salomé, deixeble de Freud, fou durant algun temps l'amant del poeta Rainer Maria Rilke).
- (4) Diu en una d'aquestes notes: *Crec que estic completament mancada de l'instint maternal. Jo m'ho explico de la manera següent: en el fons considero la vida un llarg camí de sofriment i als éssers humans, només éssers infeliços, per la qual cosa no puc assumir la responsabilitat d'incrementar la humanitat amb una altra criatura infeliç* (desembre 1941, p. 67). I en una altra: *M'agradaria estalviar-te l'entrada en aquesta vall de llàgrimes. Et deixaré en la seguretat del nonat, tu que estàs esdevenint un ésser, agraeix-m'ho. Gairebé puc sentir tendresa per tu* (desembre 1941, p. 69).
- (5) RILKE, Rainer Maria: *Cartas a un joven poeta*. Alianza Editorial. Madrid, 1984, p.76.
- (6) LEBEAU, Paul: *Op. Cit.*, p. 63.
- (7) LEBEAU, Paul: *Ibid.*, pp. 63-64.
- (8) LEBEAU, Paul: *Ibid.*, p. 76.
- (9) LEBEAU, Paul: *Ibid.*, p. 27.
- (10) Aquesta cosmologia, introduïda pel cabalista místic Isaac de Llúria (s.XVI), explica que «Déu, l'Infinit sense fi, per dur a terme una creació finita, ha de fer lloc a la finitud. Déu fa això a través d'un acte de contracció de si. Déu es contrau des del centre (imagineu una rosquilla)

i en aquest forat central té lloc la creació». (Rabí Rami SHAPIRO: «Breve introducción al jasidismo». *Cuentos jasídicos. Anotados y explicados*. Ed. Sal Terrae. Santander, 2005, p. 35. (Cf. Gershom SHOLEM: *Las grandes tendencias de la mística judía*. Ed. Siruela. Madrid, 2000, pp.285-290).

(11) Nota del 14 de juliol de 1942 citada per LEBEAU, Paul: *Op. Cit.*, p. 132.

(12) Etty fa servir en aquest cas el verb alemany «hineinhorchen» que significa: «escoltar en el fons d'un mateix».

(13) «Déu parla a Déu», dins LEBEAU, Paul: *Op. Cit.*, p. 107.

(14) LEBEAU, Paul: *Ibid.*, p. 117.

(15) Evelyn Frank remarca que en aquests punts suspensius de la cita 1Co 13 hi diu literalment (Traducció Ecumènica de la Bíblia, nota e): «Encara que lliuri el meu cos a les flames». A la BCI hi trobem: «fins i tot si em vengués a mi mateix per esclau i tingués així un motiu de glòria». Tot i així, la nota a peu de pàgina afegeix que alguns manuscrits diuen : «per a cremar-me» en lloc de: «per a tenir un motiu de glòria». Potser Etty insinua premonitòriament el seu final a Polònia? Altrament, la identificació amb les flors de l'Evangeli de Mateu també suggereixen un final semblant per a la noia: «I si l'herba del camp, que avui és i demà la tiren al foc (...)». (Mt 6, 30). (*Con Etty Hillesum en busca de la felicidad*. Ed. Sal Terrae. Santander, 2006, pp. 38-39.

(16) Tres mesos abans ja havia dit: *I ara recullo el meu pa i em poso en camí* (juliol 1942, p. 160).

